

Drveni kalendar sa Oliba. Srednji brid s mjesecima: januar — mart (s lijeva Nova odina); donji brid s mjesecima: oktobar — decembar (s desna Božić)

Križa, a isto tako samo jedamput nad produškom bridnoga ureza na plohi samo urezana poveća kao točka — za oznaku Badnjaka. Drugih znakova nema. Iz čitava je blagdanskog sastava ovoга eksemplara vidljivo, da pripada dalmatinskoj kulturnoj sferi (na pr. po istaknutom blagdanu Našašća Sv. Križa, po osobito istaknutim Bogorodičnim blagdanima i drugih nekoliko sitnijih karakterističnih za neke krajeve Dalmacije). No nisu označene ničim ni nedjelje ni pomične svetkovine, kalendar prema tome nije bio za određenu neku godinu, nego permanentan. Stoga se i ne da točnije odrediti, iz kojega je vremena ovaj primjerak.³

Na kraju još pitanje kulturne provenijencije ovakva kalendara na otoku, gdje je služio. Iz okoline Oliba nije dosele potvrđen nigdje takav kalendar, ali ni od drugud iz sjeverne Dalmacije i Hrv. Primorja — što će ipak biti tek slučajno. Ali se ovakvi drveni kalendar potvrđuju dalje u Bosni, gdje su služili u prvom redu tamošnjim stočarima — premda nažalost nema ni odande sačuvanih primjeraka, nego tek pouzdane vijesti.⁴ Dalje su sa Balkana poznati ovakvi kalendar-rovaši sa bugarskoga područja, pa se takvih više nalazi u sofijskom muzeju.⁵ Koliko se može iz metom spomenutih navoda o takvim kalendarima jasno vidjeti, oni su u bitnom slični ovom

³ Pri odgonetavanju znakova i blagdana ovoга primjerka sa zahvalom spominjem prijateljsku pomoć dra Mihe Barade.

⁴ »Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini III (Sarajevo, 1891), str. 457. »Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena« I (Zagreb, 1896), str. 41.

⁵ Периодическо списание на българ. книж. дружество, год. X, кн. 54. (Sredec, 1896), str. 779. — Za ovaj i druge neke podatke o dr-

olipskom. Bugarski su nešto kompliciraniji (drugi početak godine, nešto drukčiji znakovi, označene nedjelje), dok se po onom, što je zabilježeno za bosanske, može suditi, da su olipskom svakako bliže. Ta bi srodnost mogla postati još razumljivija, ako se ne smetnu s vida činjenice, u svim ovakvim slučajevima osnovne važnosti, o podrijetlu stanovništva: Olibljani su od najveće česti doseljenici sa dalmatinskog kopna (zaleđa), upravo se na pr. za jednu jaču grupu pouzdano zna, da se na Olib doselila sa rijeke Cetine pod vodstvom popa Jurja Cetinjanina u drugoj polovici XV. stoljeća. Pri takvom stanju stvari postaju mnoge etnografske pojave na Olibu razumljivije, a jamačno ne će biti promašeno, ako se kaže, da je i praksa izrađivanja kalendara-rovaša, kakav je ovdje prikazani, pripadala u etnografski milieu stočara, koji su se s dalmatinskoga kopna doselili na Olib. Svakako treba podcrtati, da se u ovom slučaju radi o točki, koja je na jednoj strani nadomak području, na kome ovakvi drveni kalendar nisu ni iz kojega vremena, antičkoga ili novijega, potvrđeni — Italiji, a na drugoj strani prema sjeveru nije suviše daleko ni od regiona, u kojima je bio odo maćen tip drvenoga kalendara sasvim različan od ovoga — u obliku daščica (daščanih fascikula) — Tirol, Slovenija (Istra?). Prema gornjemu, ovaj bi se tip drvenoga kalendara bio ovamo na gornji Jadran zaleteo obilaznim putem preko Balkana u smjeru prema SZ, kako su tekle i glavne migracijske struje zapadnoga Balkana.

Dr. Milovan Gavazzi.

venim kalendarima dugujem hvalu g. Kazimiru Moszynskom, prof. univerziteta u Krakovu. — Isprot. i Сборникъ за нар. умотв., наука и книж. XXIII, str. 269. i tab. V.

PUBLIKACIJE

Dr. Velimir Deželić, st., Kardinal Haulik, nadbiskup zagrebački 1788.—1869. Zagreb, 1929.

Juraj Haulik, ili po čehoslovačkom izgovoru Havlik, rodio se g. 1788. u Trnavi,

českoj Trnavi, kako je zovu stari kajkavski pisci, od kojih su mnogi u XVII. i u XVIII. stoljeću polazili jezuitsko sveučilište u Trnavi, u tom »slovačkom Rimu«. Gimnaziju i filozofiju učio je u Trnavi i Ostrogonu, bo-

goslovlju u Trnavi i bečkom Pazmaneumu. Godine 1811. postao je kapelan u Komoranu, zatim tajnik i arhivar budimskog vikara, 1819. dr. teologije, 1820. tajnik ugarskog primasa u Ostrogonu Aleksandra Rudnaya.

Godine 1823. postao je Haulik kanonik ostrogonški, 1830. vijećnik ugarskog namjesništva i naslovni biskup prištinski, 1831. vijećnik ugarske dvorske kancelarije u Beču. S Hrvatima i njihovim težnjama došao je u neposredni doticaj g. 1832. kad je postao prepošt zagrebačkog kaptola i prior vranski. Premda je u Zagrebu proveo vrlo kratko vrijeme, ipak je bio u živim vezama sa Zagrebom, jer su se mnogi Hrvati k njemu obraćali u Beč, gdje je stalno vršio službu u dvorskoj kancelariji do g. 1837., kad je bio imenovan zagrebačkim biskupom. Ustoličen je bio g. 1838. i iste godine postao je tajni savjetnik. Kako je u to doba ozbiljno stao poboljšavati ban Franz Vlassits, general austrijski, koji je, premda Mađjar rodom, lojalno podupirao ilirske težnje hrvatske, postao mu je namjesnikom biskup Haulik do g. 1842., kad je banom imenovan Ferencz gráf Haller. Ponovo je Haulik vršio službu banskog locumtenensa od g. 1846. do 1865. Godine 1853. ispunila se davna težnja Hrvata, da u crkvenom pogledu postanu neodvisni od ugarskog primasa i zagrebačka biskupija bila je te godine papinskom bulom uzdignuta na nadbiskupiju. K ovome uspjehu mnogo su pomogli ban Jelačić, Stjepan Moyses, profesor bogoslovije u Zagrebu i državni censor, kasniji biskup u Banjskoj Bistrici, i zajedno s njima biskup Haulik, koji je također uživao velik ugled i povjerenje austrijskog dvora. Tri godine kasnije, 1856. bio je imenovan rimskim kardinalom i g. 1857. primio je od pape grimizni klobuk.

Velikim novčanim sredstvima, koja su mu pružala velika tadašnja imanja biskupije služio se na korist naroda, koji je bio povjeren njegovoj duhovnoj brizi i podupirao je izdašno kulturna i prosvjetna nastojanja i razvio velik karitativni rad. Za sanktuarij Svetoga Kralja nabavio je u Münchenu pet slikanih prozora i veliki žrtvenik, a g. 1865. orgulje. Godine 1849. utemeljio je »Katolički List« zagrebački, koji je bio radosno pozdravljen u Dalmaciji, Istri, Bosni, Kranjskoj i Štajerskoj i koji izlazi i danas kao službeno glasilo zagrebačke nadbiskupije.

Godine 1841. na poticaj nadvojvode Ivana utemeljio je Haulik Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, kojemu je bio prvim predsjednikom, i koje je g. 1925. likvidiralo, da naskoro opet uskrsne na novi život. Iste godine svotom od 150.000 forinti utemeljio je u Zagrebu školski zavod, manastir i crkvu milosrdnih sestara Svetog Vincencija Paulskoga i doveo prve sestre u Zagreb g. 1845. Ovaj zavod postao je matica ostalih sličnih

zavoda na Balkanu, kojih ima 94 na broj od kojih se 86 nalazi u Jugoslaviji, a 8 u drugim balkanskim zemljama. Osnivanje jugoslavenskog sveučilišta u Zagrebu, kojemu je udario temelj biskup Strossmayer, pomogao je Haulik sa 80.000 forinti, a izdašnu pomoć davao je i Matici Ilirskoj, Jugoslavenskoj Akademiji, Književnom Društvu Sv. Jeronima, koje je osnovao g. 1867., Društvu skladnoglasja (današnjem Glazbenom zavodu) i mnogim drugim prosvjetnim i dobrotvornim društvima.

Ovaj visoki crkveni dostojanstvenik konzervativnih društveno-političkih nazora uopće, miljenik dvora, bio je, međutim, vrlo demokratskih nazora u pitanju narodne nastave. U doba kmetstva, kad se svemu plemstvu ježila koža na svaki glas, koji se usudio tražiti škole i za seljake,¹ Haulik, jedan od najviše vlastele u Hrvatskoj, dizao je ponovno svoj glas za prosvjećivanje bijednih kmetova u svojim pastirskim okružnicama o pučkoj nastavi i podizanju narodnih učionica g. 1839., 1840., 1841. i 1842. Svoju brigu za odgoj djece posvjedočio je još kao prepošt zagrebačkog kaptola, kad je g. 1834. omogućio u Zagrebu osnivanje druge djevojačke osnovne škole, obvezavši se iz svojih sredstava plaćati trajno učiteljicu, koja se postavi na toj školi. Kuriozno je zabilježiti, da je Haulik otvorio u Zagrebu kod Kamenih Vrata² posudbenu biblioteku, koju je snabdio dobrim njemačkim i hrvatskosrpskim knjigama.

Za podizanje i uljepšavanje parka, koji je osnovao njegov prethodnik Maksimilijan Vrhovac na svome imanju u Maksimiru, da služi za odmor Zagrepčanima, utrošio je Haulik više od 200.000 forinti.³ Osim toga sagradio je u parku kapelicu Svetog Jurja i postavio na ulazu u perivoj kip Svetog Jurja, koji je nepijetna ruka njegova nasljednika uklonila s onog mjesta i koji bi trebalo povratiti onamo, kamo ga je bio postavio sam mecena.

Od svojih biskupskih nadarbina, koje crkveni kanoni definiraju kao baštinu siro-

¹ Svijetlu iznimku u tom pogledu čini Ivan Patačić od Zajezde, koji je 1769. u Vrbovcu utemeljio za kmetsku djecu obojege spola školu i dao joj zemljište za održavanje školnika.

² Stari spomenici uvijek pišu Kamena Vrata, a tako piše u svojim Zagrebuljama i u »Viencu« i Šenoa, koji je dobro znao istoriju zagrebačku. U novije vrijeme ljudi, koji slabo znadu narodni jezik, počeli su pisati »Kamenita Vrata« i taj neispravan oblik dospio je i na javne natpise, koje je postavilo gradsko poglavarstvo.

³ Isp. u »Narodnoj Starini« VIII. (1929.) str. 149. i d. Dr. A. Schneider, Perivoji, vrtovi i šetališta u starom Zagrebu.

maha (patrimonium pauperum) pomagao je stalno sirotinju osnivajući uboške zaklade u Zagrebu, Varaždinu, Karlovcu, Križevcima, Požezi, Koprivnici, Bjelovaru, Novoj Gradiški, Petrinji i Gjurjgevcu, dijeleći stipendije djacima hrvatskim i mađarskim. Godine 1856. sačuvao je Zagrebačko društvo čovječnosti, osnovano g. 1846., od propasti, a za udovice zagrebačke nadbiskupije osnovao je zakladu od 50.000 forinti itd.

Premda je u politici bio austrijanac (ne samo tobožnji Austrijanac, kako kaže g. Deželić na str. 167.*), stajao je svagda na temelju ustavnih prava hrvatskih i energično branio na državnim saborima ugarskim. Zajedno s banom Vlassitsem borio se protiv uvedenja mađarskog jezika kao državnog na teritoriju kraljevine Hrvatske, pa, kako se uzme, donekle, razmjerno nešto podupirao ilirski pokret (iz svojih razloga) svojim visokim vezama na bečkom dvoru i tako uspio da za neko vrijeme odvratit mnoge spletke i podvale bijesnog mađarskog šovinizma. G. 1839. otvorio je mjesto teško bolesnog bana Vlassitsa hrvatski sabor, koji je zasjedao od 21. do 26. svibnja. Sabor je izradio instrukcije hrvatskim delegatima, koji su trebali ići na državni sabor u Požun, i naložio im da se bore protiv uvođenja mađarskog jezika, da traže sjedinjenje Dalmacije i Vojne Krajine s banovinom i da se u kraljev naslov uz Ugarsku, poslije Češke, unese i »kralj Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«. Pri zaključku sabora darovao je Haulik 3000 forinti i popunio svotu, koja

* Haulikovo držanje prema zrinsko-frankopanskom kultu ilustrirao je Dr. Josip Matasović u svom članku »Stari i starinarski Zagreb« isp. u I. knjizi »Narodne Starine« str. 12. i 13. A čitali smo, napokon, i u 15. br. »Glasnika Srpske Pravoslavne Patrijaršije« (Sremski Karlovci 1929. X. str. 236.) da je sam otac auktora ove knjige Gjuro Stjepan Deželić, urednik »Dragoljuba«, pisao 19. IX. 1867. M. Rajevskom ruskom proti u Beču, kako je biskup Haulik u jednoj svojoj poslanici »vojevao proti Hrvatima« i »pravedne slavenske težnje proklinjao«. I Vatroslav Jagić (Spomeni moга života I. Beograd 1930. str. 18.—19.) ističe Haulikovo austrofilsko držanje ovako: »Njemu i njegovim doglavicima pade na um, da valja ispraviti suviše narodni i svetski duh hrvatskoga sveštenstva pozivom u pomoć nekolikih Tirolaca, koji će na upiivnim mestima raditi u svojem tirolsko-nemačkom smeru, a uz to ponešto dorinostiti ka germanizaciji. Ta nova zamisao taknula se i orfanotrofija... U mene je pod pritiskom javnoga mišljenja, koje nikako nije odobralo planova Haulikovih, sve snažnije sazevalo rešenje...« — Op. uredništva »Narodne Starine«.

je bila potrebna za kupnju Rauchove kuće, potrebne za povećanje orsačke hiže (»zemaljske kuće«, koju Deželić na str. 32 zove terminom državna kuća). S delegatima je išao na zajednički ugarsko-hrvatski državni sabor i banov namjesnik Haulik i oštro protestovao protiv zaključka toga zajedničkog državnog sabora, koji je nalađao da se najkasnije do deset godina mora i u Hrvatskoj uvesti u urede mađarski kao službeni jezik.

Kad su g. 1840. na hrvatskom saboru Iliri predložili, da se novoosnovanom hrvatskom kazalištu dade pomoć, sabor radi protivljenja mađarona nije prihvatio toga predloga, nego je stvar uputio na dobrovoljne prinose, dao je namjesnik banski Haulik odmah za uzdržavanje narodnog kazališta tisuću forinti, a njegov primjer slijedili su i drugi članovi sabora. Sabor je zaključio Haulik riječima: »Rekli smo centralistima i Mađarima, što ih ide, rekli smo g. državnom ministru, da nas nikad ne će predobiti za se, dok ne bude pripravan dati našem narodu, što mu pripada pred Bogom i svijetom«. Nakon toga sabora mnoštvo naroda došlo je naveče u povorci pred dvor »preuzvišenoga oca i zaštitnika domovine i narodnosti naše g. Đurđa Haulika, biskupa i namjesnika banske časti«, i priredila mu gromovite ovacije kao i drugim istaknutim rodoljubima. Ovo držanje Haulikovo izazvalo je veliku mržnju Mađara, kojima je uspjelo te je kralj Ferdinand lišio Haulika banskog namjesništva imenovavši banom Mađara Ferencu grafa Hallera g. 1842. Kad je kao komesar istalirao novoga bana, izrekao mu je biskup Haulik sjajan govor, u kojemu je naglasio municipaľna prava kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije« i rekao mu, da može ljubav Hrvata zadobiti samo, ako bude ta prava čuvao i branio »od neprijateljskih zlobnih napora«.

Godine 1843. branio je Haulik ponovo hrvatska prava na zajedničkom državnom saboru, gdje su Mađari tražili da se Medumurje otcijepi od zagrebačke biskupije. S toga sabora pisao je da »u parlamentu najviše trpe oni, koji nijesu s Mađarima; dva puta više, koji su svećenici, a trostruko Hrvati«. Mržnja protiv Haulika u Mađara došla je dotle, da je Karol Rakovec u svome dnevniku zapisao 24. listopada 1843.: Danas čujemo, da je u Požunu nekakav rođak Raisnerov htio ubiti biskupa zagrebačkoga Haulika.⁴ Nove borbe podnosio je Haulik na državnom saboru g. 1844. i ponovo naglasio »da je branio i da će braniti prava hrvatske zemlje, gdje mu je Promisao Božji krug djelovanja označio, i to pravednim i zakonitim načinom«. Kad su kod silo-

⁴ Isp. E. Laszowski i dr. V. Deželić st., Dnevnik Dragutina Rakovca. »Narodna Starina« I. U Zagrebu 1922. st. 70.

vite restauracije zagrebačke varmeđe 29. srpnja 1845. bili Iliri napadnuti od vojne asistencije i kad je poginulo 13 mrtvih a ranjeno bilo 27 ilirskih rodoljuba, postao je, poslije Hallerova odlaska iz Hrvatske, Haulik opet namjesnikom banskim. Tu čast položio je sam g. 1865. i kralj mu je primio ostavku zahvalivši mu svojim pismom na savjesnom vršenju te službe.

Osobnost kardinala Haulika predstavlja na prvi pogled zaštetku: Razumijemo iz Deželićeva opisa njegove mladosti, kako se odgojio za uzorna svećenika. Pošto je u mladosti prije bogoslovnih nauka bio neko vrijeme dragovoljni vježbenik gospodarskog ureda ostrogošanske arcibiskupije, shvaćamo, kako se u upravi svojih golemih imanja pokazao kao dobar ekonom, koji kod onolikih plemenitih investicija, nikad nije dolazio u onakove stiske, kao njegov politički protivnik sa Vuke, koji je, ne računajući, velikodušnom rukom sipao dobročinstva, širom buduće Jugoslavije, od Celovca i Gorice sve do Soluna i Drinopolja. Teže je razumjeti, kako je on, stranac u Hrvatskoj i dvorski čovjek, postao onakav mecena i neustrašivi zatočnik hrvatskih narodnih prava. Deželić ispravno pokazuje, da je sjajan ugled za nesebični rad imao u svome arcibiskupu Rudnaya. No da je »Aleksandar Rudnay de Rudna et Divék Ujfalu« ostrogoški arcibiskup i primas ugarski bio »magjarski rodoljub«, kako ističe i tvrdi Deželić, jamačno bi i Haulik postao onakav rodoljub, kao što je bio i njegov nasljednik na zagrebačkoj stolici kardinal Mihalovich. Istina je naprotiv da je Aleksandar Rudnay, bez obzira na magjarizovanu plemićku vinjetu,⁵ bio Slovak, i to vrlo svijestan svojoj slovenskoj narodnoj pripadnosti, i što je činio dobra, nije činio za magjarski narod, nego je bilo namijenjeno čitavoj Ugarskoj i svim njenim narodima. Kao svijestan Slovjenin podupirao je i štutio čehoslovački jezik (tada su još najvećim dijelom Slovaci pisali češkim jezikom, na kojemu se i počela razvijati njihova narodna kultura u XV. stoljeću), i nije nikada zatajio svoje narodne pripadnosti. Od njega potječe krilata riječ »Slavus sum, et si in cathedra Petri forem, Slavus ero, (Ja sam Slovjenin, i da sam na Petrovoj stolici, opet ću biti Slovjenin), koju su Slovaci Magjarima često dozivali u pamet. Primier glavarov jamačno je utjecao u velike na izgrađivanje ispravnih nazora u njegova tajnika, također Slovaka, i bila bi zahvalna zadaća, da je Deželić potražio malo dublje, kakvi su bili lični odnošaji između primasa Rudnaya i mladoga Haulika.

⁵ Rudna u Trenčinskoj i Djevinska Nova Ves (bivši Divék Ujfalu) u Bratislavskoj županiji, nalaze se danas na teritoriju Čehoslovačke.

Godine 1847. pod predsjedanjem banskog namjesnika Haulika i uz njegovu pomoć prodro je konačno u hrvatskom saboru predlog ilirske stranke, da se narodni jezik proglašava za službeni i uredovni za svu Banovinu. Iste godine na državnom saboru u Požunu spasio je Haulik hrvatske nuncije Bunjika, Hermanna Bužana i Metela Ožegovića, koje je Lajoš Košut htio staviti pred sud. Njegova je također zasluga, da kralj Ferdinand nije potvrdio zaključka ugarskog sabora o proglašenju magjarskog jezika za službeni na čitavom teritoriju Ugarske.

Nakon apsolutizma ponovo je Haulik digao svoj glas za povratak Krajine pod bansku vlast i stavio se na čelo odličnih političara, koji su tražili, da Hrvatska bude zastupana na carevinskom vijeću, i mislili, da će u društvu sa Jugoslavjenima iz Dalmacije, Istre i Gorice, Kranjske i Štajerske, i s Česima, Rusinima i Poljacima moći uspješnije boriti se za narodna prava. No ova politika, koju su vodili vrlo ugledni ljudi kao Ivan Kukuljević, banski namjesnik, Ambroz Vranicani, Ivan Vončina, Jovan Subotić, Adolf Veber, Marko Prica, Avelin Čepulić, Nikola Krestić i Ivan Mažuranić, doživjela je slom i pretešla je politika smjelog Jugoslovena biskupa Strossmayera. No ako je realni politik Haulik i doživio konačno poraz, valja mu priznati, da ga je uvijek vodila plemenita ljubav k narodu, a nikada osobni interesi i ambicije. Kardinal Haulik umro je u svojoj biskupskoj residenciji 11. svibnja 1869. od kljenuti srca nakon bolovanja od godinu dana. Sahranjen je u crkvi Svetog Kralja u lađi svetog Vladislava, gdje mramorno poprsje označuje raku uzornoga svećenika, plemenitoga rodoljuba i narodnoga dobrotvora. Neproizvodna djela, koja je stvorio za svoju drugu otadžbinu Hrvatsku, služe i služice na korist svega jugoslovenskog naroda.

Pisac ove kulturnohistorijske studije saobrao je valjada sve, što je bilo moguće doznati o Hauliku iz štampanih i pisanih izvora, koji se nalaze u zagrebačkim knjižnicama i arhivima. I ovo djelo ima sve odlike, koje i knjižica o Vrhovcu, i koje je ocijenio g. Dragutin Prohaska u »Archiv für slavische Philologie«, 1905. (XXXVII. sv., 463-463). Kao i Vrhovca Deželić je i Haulika portretirao s ljubavlju i još s većim patriotskim zanosom, i zato se i u ovom slučaju može reći, što je Prohaska istakao u svojoj ocjeni: da Deželić ne gleda uvijek svoga junaka objektivno. Tako autor u XXVI-oj glavi (»Otac ubogih. Narodni mecena«) kliče: »...Bez sumnje je Haulik bio kraljem svih hrvatskih dobrotvora i mecena nad mecenama, kojemu po velikim svotama, koje je razdijelio, jedva da se može usporediti sam veliki biskup Strossmayer, kojemu se dakako tim faktom ne umanjuje

slava velikoga mecene...« No, kada pokušamo ipak usporediti Haulika i njegova djakovačkog kolegu i pogledamo u svjetlost kritike na »kralja svih hrvatskih dobrotvora« i Strossmayera, to je Deželiću Strossmayer samo »veliki mecena!« Poređenje nije teško, jer se institucije, koje su podizali kardinal zagrebački i biskup djakovački, nalaze gdjekad u bliže msusjedstvu: Stavimo na jednu zdjelicu vage sveučilište, kojemu je osnivač htio dati ime jugoslavensko, a vlada nije toga dopustila, a na drugu Učionice milosrdnica u Gundulićevoj ulici; Jugoslavensku Akademiju s jedne, Jeronimsko društvo s druge strane; Strossmayerovu Galeriju slika i potpore jugoslovenskim umjetnicima s jedne, a kip svetog Jurja i slikane prozore Svetoga Kralja s druge strane; onda stolnu crkvu Svetog Petra u Đakovu, posvećenu jedinstvu crkava, slozi i ljubavi naroda jugoslavenskoga, a prema njoj i, ako hoćete, onu kapelicu svetog Jurja u Maksimiru, koja se više ne otvara ni na Gjurgjevo...⁶ Netačna je i u bludnu zavodi na str. 20. riječ »pod znakom ilirskog grba t. zv. ljeljivi (polumjeseca pod zvijezdom)«, iz koje bi neupučen čitač mogao zaključiti da se prastari ilirski grb, koji je doista bio polumjesec sa zvijezdom, doista zvao »ljeljivi«. Novci za Ilirik kovali su se u Sisku s likom polumjeseca i zvijezde već za rimskih careva,⁷ tisuću i više godina prije nego se u Poljaka za ovakove grbove stvorio naziv »leliva«, koji, u ostalom, nije nikad dopro k Jugoslovenima. Gdjekad su netačno pisana strana imena, često se navode pojedinim osobama samo prezimena bez krštenih imena. Autor još uvijek piše študirati, inštalarati, reškript i sl. Slušao sam g. 1918. u Meranu jednoга tirolskog kapucina, koji je propovijedao: Krištuš išt eršanden, no za takvo tirolsko pretvaranje svakog latinskog s u š ispred t u hrvatsko-srpskom jeziku nema dovoljno razloga. Isto tako protiv svojstva narodnog jezika autor piše Česka mjesto Češka.

No i ove i druge sitne grješke ne umanjuju stvarnu vrijednost Deželićevoj opsežnoj studiji o Jurju Hauliku, koja osvjetljuje neke dosad slabo poznate strane života Haulikova i, što je više, ispravlja nekoje netačnosti drugih istorika. Nešto teže osjeća se nedostatak registra imena, koji ne bi smio nedostajati u ovako ozbiljnoj radnji.

Ante Šimčik.

*

⁶ Pređašnjih godina Braća Hrvatskog Zmaja imala su običaj da na Gjurgjevo idu u Maksimir i u toj kapelici slušaju misu na čast svetog Jurja, svoga zaštitnika.

⁷ М. Милићевич, Кнежевина Србија, Београд 1876, 22.

Franjevački samostan u Samoboru. Napisao Vjekoslav Noršić, župnik. Pretiskano iz »Vjesnika kr. državnog arkiva«. U Zagrebu 1929.

Misterij pustih zidina staroga grada u Samoboru, usred romantičnog gorskog pejzaša, jedne od najljepših naših ruševina srednjega vijeka daje trajan impuls naučnom istraživanju, te niz specijalnih radova prikazuje zgóde staroga grada i njegovih gospodara, a slike samoborske građine po našim časopisima i kalendarima često búde romantički interes za davnu prošlost. No nauka zahvata i dalje, proučava historiju naselja pod gradom, opisuje živu starinu, narodni život i običaje stanovnika te istražuje starine i građevne spomenike, što su od prošlih vremena preostali po Samoboru.¹

I Vjekoslav Noršić pisao je najprije o starom samoborskom gradu te je o njem dao vrijednu historijsku monografiju,² no sada on iznosi detaljnu studiju o samoborskom franjevačkom samostanu, kulturno-historijskom spomeniku dočnijega, novijega Samobora koji je već preživjeo i naslijedio staru srednjevjekovnu tvrđavu.

Prošlost samoborskog franjevačkog samostana ispunjenu mnogim sitnim lokalnim zgodama formiraju tri krupne historijske komponente: ofanziva turska, što goni franjevce sve dalje na sjever, ekspanzija Luterove nauke, što im me da, da zasjednu nova sjedišta i napokon katolička kontra-reformacija, u kojoj oni sami aktivno nastupaju. Franjevački i protureformacijski izvori ove radnje prikazuju događaje posvema sa svog stamovišta pa stoga se i

¹ Kukuljević: Grad Samobor. Standlove Fotografične slike iz Hrvatske. U Zagrebu 1870. str. 32-38. S fotografijom staroga grada. — Veber: Samobor. »Vienac« 1884. str. 591. — Laszowski: Samobor. »Vienac« 1899. str. 665. — Lang: Samobor. Narodni život i običaji. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija. Knjiga XVI-XIX. U Zagrebu 1911-1914. — Slike staroga grada u Samoboru: »Vienac« 1887. str. 493. »Zvonimir«, hrvatski ilustrovani koledar za godinu 1885. str. 62. Isto za godinu 1898. str. 25. dr. R. Horvat: Slike iz hrvatske povijesti. Zagreb 1910. br. 175. »Vienac« 1912. str. 251. Slike iz Samobora. »Vijenac« 1913. str. 178. — Ruševine staroga grada u Samoboru tumači Szabo: Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji. U Zagrebu 1920. str. 49.

² Samobor-grad. Povjesne crte o njemu i njegovim gospodarima. Napisao Vjekoslav Noršić. Samobor 1912.

efekt turskoga nasrta, koji je bosanske franjevce bacio sve do Samobora, prosuđuje naskroz stereotipno po žrtvama u tome uzmicanju, dok je za modernog historika najodlučniji i najinteresantniji moment ona velika sposobnost akomodacije i afirmacije katolicizma u tadanoj mučnoj situaciji, jer je ona dovela do sjajne manifestacije kasnijega baroka.

U doba kada se gospodari samoborskoga grada svi od reda zalažu za reformaciju, kada su njihovi podanici, iz Saske doseljeni rudari u Rudama pristaše nove vjere, kad je sav Samobor preplavljen protestantizmom, žestoka borba franjevaca otkriva gdje koji interesantni socijalni momenat u akciji reformatora, koji u svom odlučnom nastupanju bezobzirno posizu za vlašću i za svim ekonomskim faktorima života i nemaju samo religijske, kulturne i literarne ambicije, toliko proučavane u današnjim literarno historijskim studijama protestantizma u vrijeme prodiranja reformacije među južne Slavene.

Svi sitni historijski detalji u prošlosti samoborskoga franjevačkog samostana, a Noršić ih obilno reda, jasno govore o glavnoj zadaći franjevaca u Samoboru, o njihovoj kontrareformatorskoj akciji. S tom misijom oni dolaze u Samobor, grade samostan i crkvu i ona se očituje u svakom njihovom zapisu. Oni vrše svoju dužnost »da pakao zatvaraju a nebo otvaraju«, govore plamene propovijedi, priređuju sjajne procesije a u crkvi svojom prokušanom agitacijom velikom vještinom spretno do-

čaravaju krasotu nebeskih dvora, da ljepotom i sjajem zanesu duše vjernika. Ovaj najljepši rezultat kontrareformacije, ovo pretvaranje katoličkih crkava u prebogatije umjetničke dvorane, one prave »bizue« barokne umjetnosti, što ih čuva samoborska franjevačka crkva, autoru nije uspjelo dovoljno istaknuti. Tu je trebalo dati historijsko-umjetničku analizu, dobre reprodukcije i plastični prikaz ovih djela; tu je trebalo potaknuti fantaziju da stvori živu impresiju sve te ljepote i pod tim dojmom uhvatiti perspektivu historijskog i kulturnog značenja samoborskih franjevaca i njihove crkve te iznijeti sintezu svega onog rada, koji je stvorio takove pozitivne vrednote.

Uza sve to što Noršićeva radnja nije radena na širokoj i modernoj kulturno-historijskoj osnovi, svojim mnogim i zanimljivim detaljima komplikovanih i u našoj nauci još uvijek nedostatno osvijetljenih odnosa u vrijeme protureformacije, ona je dobar prilog našoj još ne napisanoj monasteriologiji.

Radnja ima ova poglavlja: Dolazak franjevaca u Samobor (1525.), Gradnja samostana (1618.), Samostanska crkva, Samoborski gvardijani i samostanska obitelj, pa konačno Razne bilješke iz prošlosti samostana (protuluterovska akcija, rad oko bratovštine Majke božje škupularske, ranarništvo, ljeckarna, pučka škola, klerikat, vojničke okupacije, knjižnice i dr.).

Većeslav Heneberg.

B I L J E Š K E

* Predradnje oko iskopavanja rimskog grada Epidaura. Na godišnjoj glavnoj skupštini Hrvatskog starinarskog društva u Dubrovniku pao je predlog, da se izašalje jedan posebni odbor stručnjaka na Obod*) svrhom, da izvidi i prouči u onom kraju otprije iznijeto pitanje u pogledu eventualnih iskopina rimskog grada Epidaura. Članovi spomenutog odbora stižuše 27. kolovoza na Zvekovicu, odatle na Humac i Obod. Za vrijeme njihovog obilaženja što je trajalo cijeli dan, ostadoše iznenadeni čestim pronalazcima rimskih fragmenata kao kržina od zemljanih posuda (amfora), poklopaca, mramornih ploča razne boje vjerovatno sa pločnika kuća i drugog uresnog kamenja. Ovi predmeti nalaze se rasijani po gomilama i međama, gdje ih je težak pobacao pri obrađivanju polja. Najvažniji komadi bili su prikupljeni i prene-

*) Dubrovački historičari misle, da se centar grada Epidaura nalazi na Obodu.

seni u Bogišićev muzej u Cavtatu, a ondje sličnih komada već ima. Konstatovano je, da su u zadnje vrijeme na Zvekovici nedaleko od željezničke stanice seljaci otkopali jedan dosad nepoznati ogranak glavnog rimskog vodovoda i porušili ga. Od uklonjenih komada napravili su velike naslage usred istoga polja. Izaslanici su obišli i Čistu luku, gdje se na morskome dnu opažaju temelji starog rimskog grada. U mnogim seljačkim kućama imali su prigodu da vide lijepih zbiraka mjedenog i srebrnog rimskog novca, te uresnih predmeta od metala, a vlasnici kažu, da su sve to pronašli po baštinama. Muzej u Cavtatu trebao bi to otkupiti. Članovi odbora su zatim krenuli u Cavtat, kojim su se pridružili neki članovi arheološkog društva »Epidaurus« u Cavtatu, te im u njihovome bratskom pothvatu ponudili svoju saradnju. Zajednički su pregledali započete radnje na Ratu i drugim predjelima mjesta. I ovdje na Ratu nailazili su na različne fragmente slične onima na